

بررسی رابطه شایستگی اجتماعی و بیگانگی تحصیلی دانش آموزان

محمد رضا بهرو مغالو* ۱

۱ دانشجوی دکتری جامعه شناسی و دبیر مدارس متوسطه شهر اردبیل

M.behroo.mog@gmail.com

چکیده

هدف از انجام پژوهش حاضر تعیین رابطه شایستگی اجتماعی و بیگانگی تحصیلی دانش آموزان بود. روش تحقیق از نظر هدف کاربردی و از نظر روش اجرا توصیفی-همبستگی بود. جامعه آماری این پژوهش کلیه دانش آموزان پسر متوسطه دوره اول ناحیه یک شهر اردبیل در سال تحصیلی ۱۳۹۹-۱۴۰۰ که از این تعداد ۲۰۰ نفر به روش نمونه گیری در دسترس به عنوان حجم نمونه انتخاب شدند. برای گردآوری داده‌ها از پرسشنامه‌های از خودبیگانگی تحصیلی جانسون (۲۰۰۵) و شایستگی اجتماعی فلنر (۱۹۹۰) استفاده شد. داده‌ها از طریق تحلیل آزمون همبستگی پیرسون در نرم افزار SPSS26 تحلیل شد. نتایج نشان داد بین شایستگی اجتماعی و بیگانگی تحصیلی دانش آموزان رابطه منفی و معنی دار وجود دارد ($p < 0/01$). از این رو می توان نتیجه گرفت که برای کاهش بیگانگی تحصیلی، باید زمینه و بستر مناسب را برای ارتقای شایستگی اجتماعی دانش آموزان فراهم شود.

واژگان کلیدی: بیگانگی تحصیلی، شایستگی اجتماعی

مقدمه

خودبیگانگی تحصیلی مفهوم نسبتاً جدیدی است که اخیراً به عنوان سازه‌ای جهت فهم رفتارهای دانش آموزان شکل گرفته است. این بحران به تجربه انزوا از یک گروه یا فعالیتی گفته می‌شود که انتظار می‌رود فرد در حالت عادی با آن گروه احساس همبستگی نموده یا با آن فعالیت درگیر شود و خود را در قالب رفتارهای مخربی از قبیل عضویت در گروه های خلافکار، خشونت خرابکاری یا ولگردی، غیبت از مدرسه و مدرسه‌گریزی و یا سایر رفتارهای منحرف نشان می‌دهد (فلاحی و همکاران، ۱۳۹۸). مفهوم خودبیگانگی تحصیلی می‌تواند گستره‌ای از بیگانگی در یادگیری، معلم و همکلاسی‌ها را شامل شود (هدجار، گریسو، شارف، مول^۱ و همکاران، ۲۰۲۱). نیومان^۲ (۱۹۸۱) چهار بُعد اساسی بیگانگی تحصیلی دانش آموزان را شناسایی کرد: بی‌قدرتی^۳، بی‌هنجاری^۴، بی‌معنایی^۵ و کناره‌گیری اجتماعی^۶. بی‌قدرتی به ادراک دانش آموزان از فقدان کنترل شخصی در یادگیری اشاره دارد؛ بی‌هنجاری نشان دهنده فقدان رفتار قانون مند مناسب از جمله عدم صداقت تحصیلی است (نیومان، ۱۹۸۱) و در محیط‌های آموزشی به صورت تقلب در امتحانات و تکالیف درسی نمود می‌یابد (خامسان و امیری، ۱۳۹۰)؛ بی‌معنایی تفسیر دانش آموزان را مبنی بر اینکه برنامه درسی با نیازهای حال و آینده آنها بی‌ارتباط است، توصیف می‌کند؛ و کناره‌گیری اجتماعی با تنهایی و جدایی دانش آموزان از استادان و همسالان و به عبارتی کلی‌تر، جدایی از جامعه مشخص می‌شود (نیومان، ۱۹۸۱) که منجر به آسیب‌پذیری روان‌شناختی (هال-لند، ایسنبرگ، کریستنسن و نیومارک-استینر^۷، ۲۰۰۷). برای بیگانگی تحصیلی پیامدهای منفی نظیر کاهش احساسات مثبت نسبت به مدرسه و مهارت‌های شناختی نوجوانان (آلمکوئیست و استبرگ^۸، ۲۰۱۳) و کاهش انگیزه تحصیلی (کیم، اندرو، کریستی، ربکا و شلگل^۹ و همکاران، ۲۰۱۸) گزارش کرده‌اند. خودبیگانگی تحصیلی یکی از مسائل روحی و روانی جدی است که میتواند تبعات اجتماعی غیرقابل انکاری برای فرد و جامعه داشته باشد (خواجه‌نوی، پناهی نسب، جهانبازیان و دامیار، ۱۳۹۵) و با مشکلات عمومی دانش آموزان و مدارس از قبیل گریز از مدرسه، وندالیسم یا خرابکاری و مشارکت کمتر در فعالیت‌های مدرسه ارتباط دارند. بنابراین از خودبیگانگی ارتباط مستقیمی با موفقیت و شکست مدارس در امر تعلیم و تربیت دانش آموزان دارد (براون، هیگن و پالسن^{۱۰}، ۲۰۰۳). از این رو، بیگانگی تحصیلی به عنوان یکی از عوامل تهدیدکننده بهداشت روانی و عملکرد تحصیلی می‌باشد و لازم است عوامل پیش‌بینی‌کننده آن شناسایی گردد.

1. Hadjar, Greco, Scharf & Moll

2. Newmann

3. powerlessness

4. normlessness

5. meaninglessness

6. social isolation

7. Hall-Lande, Eisenberg, Christenson & Neumark-Sztainer

8. Almquist & Ostberg

9. Kim, Andrew, Christy, Rebecca & Schlegel

10. Brown, Higgins & Paulsen

یکی دیگر از متغیرهای اثرگذار بر بیگانگی تحصیلی، که در این پژوهش مورد بررسی قرار می‌گیرد، شایستگی اجتماعی است. شایستگی اجتماعی پدیده‌ای پویا و مهارتی ساختارمند است که در فرایند ارتباط فردی و مقایسه‌های اجتماعی تحقق پیدا می‌کند. در این فرآیند افراد با همانندسازی توانمندی‌های خویش با گروه‌های همگن، زمینه بهبود رفتارها، واکنش‌ها و روابط خویش با دیگران را مهیا می‌کند (فلنر، ۲۰۰۲). شایستگی اجتماعی به عنوان توانایی افراد برای عمل به شیوه سازگارانه متناسب با سن و توانایی شناختی، در برگیرنده عواملی چون خودآگاهی، آگاهی اجتماعی، مدیریت خود، مهارت‌های ارتباطی و مسئولیت تصمیم‌گیری است (ما، ۲۰۱۲). افراد دارای شایستگی اجتماعی در پاسخ دادن و کنار آمدن با موقعیت‌های جدید و چالش‌برانگیز موفق‌اند. هسته مرکزی شایستگی اجتماعی مهارت‌های ارتباطی است؛ زیرا از طریق مهارت‌های ارتباطی مولفه‌های دیگر کسب می‌شود (گومز-اورتیز، رومرا و اورتیگا-رویز، ۲۰۱۷). پژوهش‌ها نشان می‌دهند شایستگی اجتماعی نقش مهمی در سلامت روان افراد دارد؛ برای مثال بین شایستگی اجتماعی و باورهای ناکارآمد (حجازی، شهسواری شیرازی، علی حسینی و شماع، ۱۳۹۴)، بهزیستی روانشناختی (زارغان، کاکوند و حکمی، ۱۳۹۴)، سازگاری اجتماعی (بیرامی، هاشمی نصرت آباد، بدری گرگری و دبیری، ۱۳۹۵) و فرسودگی تحصیلی (شکری کلاندرق، ۱۳۹۹) رابطه وجود دارد. با این حال نقش شایستگی اجتماعی در تحصیل تا حدودی ناشناخته است و نیاز است نقش آن در بیگانگی تحصیلی دانش‌آموزان مورد مطالعه قرار گیرد. با توجه به ملاحظات نظری و تجربی گفته شده، در این پژوهش به این سوال پاسخ داده خواهد شد که آیا بین شایستگی اجتماعی و بیگانگی تحصیلی دانش‌آموزان رابطه وجود دارد؟

مواد و ابزار

طرح پژوهش حاضر با توجه به ماهیت موضوع و اهداف مورد نظر از نوع تحقیق توصیفی-همبستگی است. جامعه آماری این پژوهش دانش‌آموزان متوسطه دوره اول ناحیه یک شهر اردبیل در سال تحصیلی ۱۴۰۰-۱۳۹۹ می‌باشد که از این تعداد ۲۰۰ نفر به شیوه نمونه‌گیری خوشه‌ای انتخاب و پرسشنامه در بین آنها توزیع شد.

برای گردآوری اطلاعات از ابزارهای ذیل استفاده شد:

پرسشنامه *ازخودبیگانگی تحصیلی*: این پرسشنامه به وسیله جانسون^۵ (۲۰۰۵) و بر پایه نظریه نیومان (۱۹۸۱) ساخته شده است. شامل ۱۷ سؤال است که سه بعد احساس بی‌معنایی (سوالات ۱ تا ۶)، احساس ناتوانی (سوالات ۷ تا ۱۲) و احساس انزوا (سوالات ۱۳ تا ۱۷) را می‌سنجد. گویه‌ها بر اساس طیف لیکرت پنج درجه‌ای از کاملاً غلط (۱) تا کاملاً درست (۵) تنظیم شده است. ضریب قابلیت اعتماد این مقیاس در پژوهش جانسون (۲۰۰۵)، با استفاده از آلفای کرونباخ به ترتیب برای کل مقیاس ۰/۷۷، احساس انزوا ۰/۷۰ و ناتوانی ۰/۷۱ و بی‌معنایی ۰/۶۹ به دست آمد. در مطالعه قلاوندی غلامی، اکبری سوره و امانی ساری (۱۳۹۲) آلفای کرونباخ به ترتیب برای کل مقیاس ۰/۸۶، احساس انزوا ۰/۸۱، ناتوانی ۰/۸۱ و بی‌معنایی ۰/۷۷ دست آمد که نشانگر پایایی مناسب ابزار است. در پژوهش فلاحی و همکاران (۱۳۹۸) اعتبار این پرسشنامه با روش ضریب آلفای کرونباخ ۰/۷۹ به دست آمد.

1. Social Adequacy

2. Felner

3. Ma

4. Gómez-Ortiz, Romera & Ortega-Ruiz

5. Johnson

پرسشنامه شایستگی اجتماعی فلنر (۲۰۰۲): فلنر (۲۰۰۲) پرسشنامه شایستگی اجتماعی را طراحی کرد. این ابزار دارای ۴۷ گویه و شامل چهار بعد شایستگی رفتاری، شایستگی شناختی، شایستگی هیجانی و آمایه های انگیزشی را در بر می گیرد که بر اساس مقیاس هفت درجه ای لیکرت (۱=کاملاً مخالفم تا ۷=کاملاً موافقم) نمره گذاری می شود. به این ترتیب که اگر آزمودنی گزینه کاملاً مخالفم را انتخاب کند نمره ۱، مخالفم نمره ۲، تا حدی مخالفم ۳، نظری ندارم ۴، تا حدی موافقم ۵، موافقم ۶ و کاملاً موافقم نمره ۷ می گیرد. نمره این ابزار با مجموع نمره گویه ها به دست می آید؛ بنابراین دامنه نمرات بین ۴۷ تا ۳۲۹ است و نمره بالاتر به معنای شایستگی اجتماعی بیشتر است. فلنر (۲۰۰۲) روایی ابزار را با روش تحلیل عاملی، تأیید و پایایی آن را با روش آلفای کرونباخ ۰/۸۸ و با روش بازآزمایی با فاصله زمانی یک ماه ۰/۸۹ گزارش کردند. در ایران روایی سازه مقیاس از طریق همبستگی کل مقیاس با خرده مقیاس ها بررسی شد که در سطح ۹۹ درصد معنادار بود. همچنین تحلیل عاملی بررسی شد و مقدار KMO برابر ۰/۸۳ به دست آمد (پرندین، ۱۳۸۵).

داده ها از طریق تحلیل رگرسیون چندگانه در نرم افزار SPSS26 تحلیل شد.

یافته ها

در جدول ۱ ضرایب همبستگی شایستگی اجتماعی و مولفه های آن با بیگانگی تحصیلی گزارش شده است:

جدول ۱- ضرایب همبستگی شایستگی اجتماعی و مولفه های آن با بیگانگی تحصیلی

متغیر	شایستگی اجتماعی	شایستگی رفتاری	شایستگی شناختی	شایستگی هیجانی	آمایه های انگیزشی
بیگانگی تحصیلی	$r = -0.526^{**}$	$r = -0.45^{**}$	$r = -0.625^{**}$	$r = -0.397^{**}$	$r = -0.305^{**}$
	=	=	=	=	=

**. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed)

نتایج جدول ۱- نشان می دهد که بین شایستگی اجتماعی و مولفه های آن با بیگانگی تحصیلی رابطه منفی و معنی دار برقرار است ($p < 0.01$). این بدین معنی است که با افزایش شایستگی اجتماعی (و در ابعاد رفتاری، شناختی، هیجانی و انگیزشی)، بیگانگی تحصیلی دانش آموزان کاهش می یابد و بالعکس.

نتیجه گیری

نتایج پژوهش حاضر نشان داد بین شایستگی اجتماعی و مولفه های آن با بیگانگی تحصیلی رابطه منفی و معنی دار برقرار است بدین معنی که با افزایش شایستگی اجتماعی (و در ابعاد رفتاری، شناختی، هیجانی و انگیزشی)، بیگانگی تحصیلی دانش آموزان کاهش می یابد و بالعکس. هر چند در راستای این یافته پژوهش متناظری در دست نیست اما الیوت (۲۰۰۲) معتقد است که شایستگی اجتماعی در کارکرد اجتماعی و تحصیلی موفقیت آمیز افراد مهم می باشد و نقش حائز اهمیتی در اجتناب یا بازداری واکنش های منفی دیگران ایفا می کند، علاوه بر آن رفتارهای اجتماعی و تحصیلی آن چنان به هم وابسته اند که تقویت فعالیت های تحصیلی بدون تقویت آن دسته از رفتارهای اجتماعی که فعالیت تحصیلی بدون تقویت آن دسته از رفتارهای اجتماعی که فعالیت تحصیلی را ممکن می سازد امری مشکل است (الیوت و هم اران، ۲۰۰۱؛ کارتلج و میلیرن؛ ترجمه نظری نژاد، ۱۳۸۷). شواهد پژوهشی نیز حاکی از آن است که شایستگی اجتماعی پایین (بوندو و السنر، ۲۰۱۵) و متعاقب آن بروز رفتارهای ناسالم از جمله پرخاشگری (فراستر و همکاران، ۲۰۰۵)، افسردگی (سینیو، ۲۰۱۳؛ فراسر و ویک، ۲۰۱۳)، اضطراب اجتماعی (موناهان، ۲۰۰۸)، باورهای ناکارآمد (حجازی و همکاران، ۱۳۹۴)، عدم بهزیستی روانشناختی (زارعان و همکاران، ۱۳۹۴)، عدم سازگاری اجتماعی (بیرامی و همکاران، ۱۳۹۵) و فرسودگی تحصیلی (شکری کلاندرق، ۱۳۹۹) می شود و منجر به طرد فرد از گروه

1. Flener's social competence questionnaire

همسالان و قربانی شدن وی می گردد. بدین ترتیب شایستگی اجتماعی پایین در محیط تحصیلی منجر به عدم احساس شایستگی تحصیلی و نهایتاً منجر به احساس بی معنایی، انزوا و تنهایی (ابعاد بیگانگی تحصیلی) و بیگانه شده فرد از تحصیل می شود. بنابراین شایستگی اجتماعی دانش آموزان عامل بسیار مهم در پیشگیری از بیگانگی تحصیلی محسوب می شود. به طور کلی، از تلویحات مهم این پژوهش می توان به برجسته ساختن نقش شایستگی اجتماعی در بیگانگی تحصیلی اشاره کرد. بدین ترتیب، برای کاهش بیگانگی تحصیلی، باید زمینه و بستر مناسب را برای ارتقای شایستگی اجتماعی دانش آموزان فراهم نمود. از جمله محدودیت های پژوهش حاضر، بکارگیری پرسشنامه خودگزارشی است و ممکن است در پاسخ ها سوگیری وجود داشته باشد و همچنین کنترل برخی از متغیرهای روانی، اقتصادی - اجتماعی آزمودنی ها به هنگام پاسخگویی به سوالات میسر نبوده است که می توانست در نتایج تحقیق مؤثر باشد و جامعه آماری فقط دانش آموزان پسر مقطع متوسطه دوره اول شهر اردبیل بود و از جامعیت پایینی برخوردار بوده که باید تعمیم نتایج با احتیاط صورت گیرد در این رابطه استفاده از مصاحبه کیفی به جای پرسشنامه، کنترل برخی متغیرهای روانی، اقتصادی - اجتماعی و انجام پژوهش در سایر گروه ها جهت بالا بردن قدرت تعمیم پذیری نتایج می تواند مفید و موثر واقع گردد.

منابع

- بیرامی، منصور؛ هاشمی نصرت آباد، تورج؛ بدری گرگری، رحیم و دبیری، سولماز. (۱۳۹۵). اثربخشی آموزش شایستگی اجتماعی مبتنی بر مدل فلنر بر سازگاری اجتماعی دانش آموزان قربانی قدری با توجه به نوع جهت گیری اهداف اجتماعی، فصلنامه مطالعات روانشناسی بالینی، ۶(۲۳)، ۲۴-۱
- پرندین، شیما. (۱۳۸۵). ساخت پرسشنامه شایستگی اجتماعی و هنجاریابی آن در نوجوانان شهر تهران، پایان نامه کارشناسی ارشد، رشته روانشناسی، دانشگاه علامه طباطبائی
- حجازی، الهه؛ اژه‌ای، جواد، رنجبر؛ غفار. (۱۳۹۲). پیش‌بینی ارتباط با مدرسه بر اساس دل‌بستگی به والدین و همسالان. خانواده پژوهی، ۹(۱)، ۹۷-۸۳
- خواجه نوری، بیژن؛ پناهی نسب، صادق؛ جهان‌بازیان، صدیقه؛ دامیار، اسماعیل. (۱۳۹۵). بررسی رابطه بین سبک‌های والدینی با از خودبیگانگی نوجوانان (مطالعه موردی دانش آموزان دبیرستانی دختر و پسر شهر شیراز در سال ۹۱-۱۳۹۰، علوم اجتماعی، ۱۰(۳۳)، ۲۲-۱
- زارعان، مژگان؛ کاکاوند، علیرضا و حکمی، محمد. (۱۳۹۴). مقایسه کفایت اجتماعی، حمایت اجتماعی ادراک شده، بهزیستی روانشناختی و احساس خودکارآمدی زنان متقاضی سقط جنین و زنان غیر متقاضی، کنفرانس بین المللی پژوهش در علوم و تکنولوژی، ترکیه، استانبول
- شکری کلاندرق، شورانگیز. (۱۳۹۹). تعیین نقش عاطفه خودآگاهی، سلامت روانشناختی و شایستگی اجتماعی در پیش بینی فرسودگی تحصیلی دانش آموزان دختر مقطع اول متوسطه شهر نمین، پایان نامه کارشناسی ارشد، رشته روانشناسی تربیتی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد اردبیل
- فلاحی، وحید، میکائیلی، نیلوفر، عطادخت، اکبر، احمدی، شیرین. (۱۳۹۸). نقش خودتنظیمی و از خودبیگانگی تحصیلی در پیش‌بینی انگیزه پیشرفت دانش‌آموزان. مجله روانشناسی و روانپزشکی شناخت، ۶(۵)، ۸۲-۷۲
- Almquist, Y. B; Ostberg, V. (2013). Social relationships and subsequent health related behaviours: Linkages between adolescent peer status and levels of adult smoking in a Stockholm cohort. *Addiction*, 108 (3):629-637.
- Brown M, Higgins K, & Paulsen P. (2003). Adolescent Alienation. What Is It And What Can Educators Do About It? *Journal of Intervention in School and Clinic*. 39(1),3-90
- Felner, B. (2002). *Social Confidence in Interpersonal Situation*. New York, McGraw Hill Press.

- Gómez-Ortiz, O., Romera, E. M., Ortega-Ruiz, R. (2017). Multidimensionality of social competence: Measurement of the construct and its relationship with bullying roles. *Journal of Psych Didactics*, 22, 37-44.
- Hadjar A, Grecu A, Scharf J, Moll F, Morinajd J, Hascher, T. (2021). Changes in school alienation profiles among secondary school students and the role of teaching style: Results from a longitudinal study in Luxembourg and Switzerland, *International Journal of Educational Research*, 105, 101-122
- Hall-Lande, J.A; Eisenberg, M.E; Christenson, S.L; Neumark- Sztainer, D. (2007). Social isolation, psychological health, and protective factors in adolescence. *Adolescence*, 42 (166), 265-286.
- Kim J, Andrew G. Christy, Rebecca J. Schlegel, M. Brent Donnellan, Joshua A. H. (2018). Existential Ennui: Examining the Reciprocal Relationship Between Self-Alienation and Academic Amotivation, *Social Psychological and Personality Science*, 9(7), 171-189
- Ma, H. K. (2012). Social competence as a positive youth development construct: a conceptual review. *The Scientific World Journal*, 20(12), 287-472.
- Newmann, F. M. (1981). Reducing student alienation in high school: Implications of theory. *Harvard Educational Review*, 51, 117-129.